

**ОТНОСНО ПРЕВОДА НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА РОМАНА
„ФАЛКО“ ОТ АРТУРО ПЕРЕС-РЕВЕРТЕ**

Веселка Ненкова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ON THE BULGARIAN TRANSLATION OF “FALCO” – A NOVEL
BY ARTURO PEREZ-REVERTE**

Veselka Nenkova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The purpose of this article is to analyze some specific examples taken from the Bulgarian translation of “Falco” – a novel by the Spanish writer Arturo Perez-Reverte. The novel came out in Spain in October, 2016. Just a few months later, the author of this article had the honor and the pleasure of translating into Bulgarian the first part of the new series about the eponymous protagonist, who is a reliable hired assassin during the Civil War in Spain.

Key words: literary translation, Arturo Perez-Reverte, Civil War in Spain

Роденият в Картагена през 1951 година Артуро Перес-Реверте е един от най-превежданите испански автори в света. Книгите му се радват на изключителна популярност заради богатия език и своеобразен стил на писателя, находчивите диалози и неочакваните обрати в сюжетите. Романът „Фалко“ излезе в Испания през октомври 2016 година, а само няколко месеца по-късно авторът на настоящата статия имаше честта и удоволствието да преведе на български език тази първа част от новата поредица за едноименния главен герой, който е доверен поръчков изпълнител по време на Гражданската война в Испания. Безскрупулен и решителен, без да се интересува от политика и партии, Фалко е агент под прикритие, който приема да служи на онзи, който най-щедро предлага да заплати услугите му: „Войната на Лоренсо Фалко беше друга и в нея воюващите страни бяха свършено ясни: от едната страна – той, а от другата – всички останали“ (Перес-Реверте 2017: 107).

Перес-Реверте е бивш военен репортер, който в продължение на 21 години предава от най-конфликтните точки по света: Кипър, Ливан, Еритрея, Фолклендските острови, Салвадор, Никарагуа, ЧАД, Либия, Судан, Мозамбик, Ангола, Персийския залив, Хърватия и Босна. През 1977 година по време на войната в Еритрея няколко месеца остава в неизвестност и успява да оцелее, сражавайки се с оръжие в ръка. През 1994 година загърбва журналистиката и се посвещава на литературата. Преживяното по време на военните конфликти, които е отразявал, не рядко намира място в неговите романи. Сцените на насилие, споделя често писателят, не са плод на неговото въображение, а на наблюдения от времето, в което е бил военен репортер. Твърди, че не е нужно да си представя как някой крещи и страда, докато го измъчват, защото е присъствал неведнъж на подобни безчинства.

Освен че е много добър познавач на човешката психика, авторът скрупулъзно се документира преди и по време на писането на всеки свой роман. В едно интервю за испанския ежедневник „АВС“¹ писателят заявява: „Винаги го правя, документирам се, водя си записки, ходя на местата, за които пиша. Ако казвам, че Фалко се намира във вестибюла и светлината влиза отдясно, значи е така. Възможно е това да го знаем само няколко души, или само аз, но така се постига достоверност“. Точно поради това щателно документиране още от първите страници на всеки негов роман читателят се потапя незабавно в епохата и обстановката, в която се развива действието.

Перес-Реверте подчертава категорично, че „Фалко“ не е роман за Гражданската война: „Използвам я [войната] като фон. Никога не съм се стремил да я обяснявам. [...], а който иска да знае, нека чете. Няма да обяснявам какво е Фалангата, нито кои са били доброволците, моята цел е друга. Който иска – нека чете, а който не иска – да се оправя, както може“². Вероятно точно поради тази причина авторът използва многократно в романа думата „checa“, но никъде не обяснява, че тя всъщност е абревиатура от ЧК (Чрезвычайна комисия).

Ese talante ácido y un punto macabro era su marca de la casa, incluso cuando mandaba a un agente del Grupo Lucero –operaciones especiales– a hacerse despellejar vivo en una checa, tras las líneas enemigas.

(Pérez-Reverte 2016: 15)

¹ https://www.abc.es/cultura/cultural/abci-templo-arturo-perez-reverte-donde-crea-novelas-como-secuela-falco-201710150212_noticia.html

² Пак там.

На български сметнах за необходимо да поясня в бележка под линия какво означава абривиатурата (ЧК – абривиатура на Чрезвычайна комисия. В случая употребено в смисъл на тайна полиция), тъй като за по-младите читатели ЧеКа би била напълно неразбираема дума, а по-възрастните, които са фамилиаризирани с това съкращение, биха се запитали (а и дори озадачили) дали авторът има предвид точно тази абривиатура от руски език и ако е така, в какъв смисъл я е използвал.

Това грубо и в известна степен мрачно настроение беше запазената му марка, включително и когато изпращаше агент от „Лусеро“ – групата за специални операции – на сигурна смърт срещу някоя ЧеКа зад вражеските линии.

(Перес-Реверте 2017: 15 – 16)

Неизбежни се оказаха поясненията вътре в самия текст и обясненията под линия на съкращенията на огромния брой испански организации и фракции по времето на Гражданската война, които авторът нееднократно споменава в романа, такива като SNIO (Националната служба за информация и оперативна дейност); SIFNE (Североизточната разузнавателна служба в Испания); SIM (Разузнавателната служба на Втората испанска република по време на Гражданската война); CNT (Националната конфедерация на труда) и много други, които трябваше да проуча подробно, за да си изясня функциите им и да предложи възможно най-точните обяснения, защото, ако непознаващият тези съкращения испански читател се опита да ги потърси в различни източници, ще ги намери, но българският читател няма как да ги открие на български език.

Фалко е циничен единак, който в крайна сметка винаги оцелява.

Животът за него беше една пленителна територия, ловен периметър за едър дивеч, правата над който принадлежаха на малцина смелчаци, на онези, които са готови да рискуват и когато дойде моментът, да заплатят цената, без да възразяват. Келнер, кажете ми колко ви дължа? И задръжте рестото. [...] За Фалко думи като родина, любов или бъдеще не означаваха нищо. Той беше човек на момента, обучен да бъде такъв. Вълк в сенките. Ненаситен и опасен.

(Перес-Реверте 2017: 23 – 24)

Главният герой обаче има едно слабо място и то е силната мигрена, срещу която се бори чрез поглъщане на болкоуспокояващото *cafiaspirina*, което, заедно с другите важни за него предмети, винаги носи със себе си:

Lo necesario –pasaporte, cartera con dinero francés, alemán y suizo, un tubo de cafiaspirinas, pitillera de carey, encendedor de plata y una pistola Browning de calibre 9 mm con seis balas en el cargador–lo portaba encima.

(Pérez-Reverte 2017: 10)

В романа лекарството *cafiaspirina* се споменава шестнайсет пъти, като в петнайсет от тях то би могло да се замени на български език с всеки един болкоуспокояващ препарат, подходящ срещу мигрена. Прецених, че е необходимо да се обърна към фармацевт, който да ми препоръча най-подходящото за целта лекарство, което да използвам в превода. При избора на българския еквивалент на лекарството трябваше да се насочим към медикаменти, които са се употребявали през първата половина на ХХ век, а не да се спрем на някое съвременно лекарство, като *беналгин* например. Първоначално след съпоставяне на медикаментите в българската лекарствена номенклатура се спряхме на *кофергамин*, който, освен че се използва за предотвратяване и лечение на пристъпите на мигренозно главоболие, съдържа в наименованието си препратка към съставката кофеин (Ненкова, Ненкова 2017: 2722). Изборът на лекарството ни удовлетворяваше до момента, в който обаче не се появи директното изреждане на съставките на медикамента, както е видно от следния пример:

Se detuvo ante una fuente pública, apretó el pulsador de bronce para obtener un chorro de agua, y con manos temblorosas buscó el tubo de cafiaspirinas –la ampolla de cianuro estaba allí, intacta–, tomó dos y las ingirió con un largo y precipitado trago, bebiendo directamente del caño con ansias de animal. Después, desfallecido, se sentó en la acera y estuvo un buen rato inmóvil, esperando que el ácido acetilsalicílico y la cafeína hicieran efecto.

(Pérez-Reverte 2016: 196)

Лекарството *кофергамин* вече категорично не можеше да ни послужи, тъй като то освен кофеин съдържа ерготамин, а не ацетилсалицилова киселина и следователно влиза в друга фармакотерапевтична група – *Antimigrenosa*. Ерготаминът повлиява мигренозното главоболие чрез промяна в тонуса на мозъчните съдове, предизвиквайки тяхното свиване, и отстранява болките, произхождащи от сивните окончания в съдовата стена, появяващи се при нейното разширяване, а кофеинът спомага за усилване на ефекта на ерготамин (Узунов, ред. 1994: 537). Ацетилсалициловата киселина от своя стра-

на предизвиква също обезболяващ ефект, но е с различен механизъм на действие и спада към фармакотерапевтичната група *Analgetica*.

При внимателния преглед на компонентите, които участват в състава на различните лекарства срещу мигрена, най-близък по състав се оказва медикаментът *аскофен* (*ascophen*), много популярен през миналия век в България и отпаднал от номенклатурата през 1981 година, както е отбелязано в „Лекарствена терапия“ (Арнаутов, Арнаудова 1984: 35). И така „магическото“ хапче *cafi aspirina*, с което Фалко не се разделя никога, окончателно беше заменено на български с *аскофен*, като споменатият по-горе фрагмент от романа на Перес-Реверте придоби следния вид:

той се спря пред една обществена чешма, натисна бронзовия бутон, за да потече струйка вода, и с треперещи ръце затърси шишето с аскофен. Ампулката с цианкалий беше вътре, ненакърнена. Той взе две хапчета и ги погълна с дълга и припряна глътка, пиейки с животинско настървение направо от чучура. После изпита замайване, седна на тротоара и дълго време остана неподвижен в очакване ацетилсалициловата киселина и кофеинът да му подействат.

(Перес-Реверте 2017: 206)

В друг случай, свързан отново с наименование на лекарствено средство, приложих подхода, известен в теорията на превода като *генерализиране* (Уртадо Албир 2004: 269), който се изразява в използването на дума, която е с по-общ и неутрален характер. В романа авторът споменава доста популярния в Испания лекарствен препарат *Hipofosfitos*, произведен от фирмата „Salud“:

Superado el primer control, anduvo hasta el quiosco de prensa, compró El Liberal y Mundo Gráfico y fue a sentarse en una mesa de la cantina, con la mochila a los pies, entre un cartel publicitario de Hipofosfitos Salud y otro de homenaje a las milicias populares.

(Pérez-Reverte 2016: 91)

Лекарството не е известно на българския читател, поради което предпочетох да обясня за какво се приема препаратът и коя е фирмата, която го произвежда:

Преминал успешно първата проверка, той се запъти към будката за вестници, купи „Ел Либерал“ и „Мундо Графико“ и отиде да седне в бюфета на гарата. Разположи се на масата, поставена между един рекламен плакат на медикаменти за подсилване на организма на

фирмата „Салуд“ и афиш в чест на обединените доброволчески въоръжени формирования, като сложи раницата в краката си.

(Перес-Реверте 2017: 95)

Интерпретирането на даден текст, както и на отделните елементи в него е въпрос на субективен подход. Преводачът решава как да преведе една или друга дума в зависимост от анализа, интерпретирането и собственото си виждане за текста (Ладмирал 1998: 29 – 30). Както мъдро твърдеше Габриел Гарсия Маркес: „преводът е най-добрият начин на четене“ (Гарсия Маркес 1999: 352). Разбирането на един текст не се свежда само до познаване на думите, а до познаване на културата, за да се интерпретира вярно посланието от оригиналния текст и да може да се предаде адекватно в езика цел. Интересен в това отношение е следният пример:

Sonrió el cónsul, lúgubre. El modo en que alzó el vaso a modo de brindis se parecía mucho al de un funeral.

(Pérez-Reverte 2016: 160)

Смисълът на това изречение е съвсем ясен на испански, но думите *brindis* (наздравница) и *funeral* (погребение), преведени на български в този контекст, най-малкото биха шокирали читателя (а несъмнено преди това и редактора), поради което замених *наздравница с вдигна чашата си* и вместо *погребение* добавих *погребалния обичай за преливане на вино*:

Консултът се усмихна скръбно. Начинът, по който вдигна чашата си, заприлича много на погребалния обичай за преливане на вино.

(Перес-Реверте 2017: 176)

Артуро Перес-Реверте винаги е успявал много умело да изгради диалозите между своите персонажи. Във „Фалко“ разговорите между действащите лица са кратки, точни, динамични, често иронични или дори саркастични. Опитвах се да се придържама максимално към стила на автора, за да могат българските читатели да се насладят на майсторските диалогови умения на писателя. Понякога обаче прибегвах до замяна на една дума с израз, за да запазя смисъла и да пресъздам образа, върху който авторът изгражда диалога.

–Salud –dijo el otro, guardándose el billete.

–Eso es lo que hoy me hace falta. Salud.

(Pérez-Reverte 2016: 198 – 199)

- Жив и здрав – рече другият, прибирайки банкнотата.
- Точно това днес ми е необходимо. Да съм жив и здрав.

(Перес-Реверте 2017: 209)

В един от диалозите събеседникът на Фалко е германецът Шрьотер, който умее да се изразява доста свободно на испански, но акцентът му се долавя най-вече в произнасянето на звука „р“ на испански език.

- Celebro conocerle – dijo en buen español, aunque arrastrando las erres.

(Pérez-Reverte 2016: 28)

Поради факта, че при превода на български във фразата, произнесена от Шрьотер, се появява само веднъж „р“, а най-много от всички съгласни е налице звукът „с“, замяната на „р“ от оригинала със „с“ в превода беше логична и наложителна.

- Радвам се да се запозная с вас – каза той на правилен испански, макар че провличаше „с“-тата.

(Перес-Реверте 2017: 29)

Освен че е майстор на диалога, писателят е известен и с честата и гениална употреба на фразеологични изрази в своите произведения. Той нерядко ги променя и ги вплита по такъв виртуозен начин в изреченията, че преводът им се явява истинско предизвикателство за преводачите.

Cuando me expulsaron de la academia mis padres me mandaron lejos, con unos parientes, a ver si sentaba la cabeza. Y, bueno, no la senté demasiado. Todo eso lo sabe usted de sobra.

(Pérez-Reverte 2016: 54)

Когато ме изгониха от академията, родителите ми ме изпратиха надалеч при едни роднини, за да ми уври главата. Е, добре, не увря много. Всичко това ви е добре известно.

(Перес-Реверте 2017: 58)

Изразът *sentar cabeza* „ставам разумен, благоразумен“ притежава на български език няколко еквивалента. Спрях се на фразеологизма *не ми увира главата* заради това, че този израз се числи към разговорно-битовата реч, а както подчертава Анскомбр (Анскомбр 2006: 17), при превода на фразеологични изрази е необходимо еквивалентът в езика цел да притежава същите стилистически окраски и честота на употреба, както този в оригиналния текст.

Ето и още един пример, в който Перес-Реверте се базира на друг фразеологичен израз – *saber de qué pie cojea alguien* („познавам слабите места на някого“), за да създаде поредния забавен диалог между персонажите.

–Naturalmente –concedió Poveda–. Pero siempre es bueno saber de qué pie cojeamos.

Falcó había sacado la pitillera y prendía un cigarrillo. Cerró el encendedor con un chasquido.

–Yo cojeo según el pie que me pisen.

(Pérez-Reverte 2016: 48 – 49)

– Естествено – съгласи се Поведа. – Но винаги е добре да се знае кое ни е слабото място.

Фалко беше извадил табакерата си и запали цигара. Затвори капака на запалката с щракване.

–Слабо ми е онова място, което ми настъпят.

(Перес-Реверте 2017: 52)

Пословиците и поговорките също са широко използвани от писателя. Този вид фразеологични изрази разкриват и пресъздават различни аспекти от културата на една езикова общност (Кючукова-Петринска 2014: 170), поради което съгласно практиката, а и теорията на превода паремииите могат да се преведат в езика цел посредством еквиваленти, аналогични изрази или дословен превод. Дословният превод е възможен, когато смисълът на паремията е ясен и се цели запазване на образа, върху който е изграден изразът в езика източник. До замяна на един фразеологизъм с нефразеологизъм се прибегва и когато фразеологичният еквивалент в езика цел е остарял и се използва рядко, т.е., както предупреждава Хаймес (Хаймес 1995: 37), една фраза може да е граматически правилна, стилистично тромава, социално дипломатична и твърде рядко използвана. Точно това налага понякога превеждането на един фразеологизъм посредством свободни изрази, а не чрез фразеологичен еквивалент в езика цел. Не търсенето и намирането на фразеологично съответствие е основното в превода, а дискурсивната и прагматическата еквивалентност.

Reunión de pastores, decía el antiguo refrán español, oveja muerta. Y no era agradable pensar que la oveja podía ser él.

(Pérez-Reverte 2016: 31)

Както твърди старата испанска поговорка, съберат ли се пастирите, овца ще се коли. И на него не му беше никак приятно да си представи, че той може да е овцата.

(Перес-Реверте 2017: 33)

Предвид факта, че в текста ясно се подчертава, че поговорката е испанска, предпочетох да я превода, за да запазя метафоричния образ, а не да търся еквивалент на български, тъй като смисълът на испанската паремия е съвсем ясен, а и авторът използва точно тази метафора, основаваща се на овца, за да добави изречението „И на него не му беше никак приятно да си представи, че той може да е овцата“.

При превода на друга една паремия – *de noche todos los gatos son pardos*, обаче реших да заложа на един аналог (термин, обяснен от Влахов, Флорин 1990: 178), който, макар и да не е много популярен сред младите читатели днес: *всяка крава нощем е черна*³, смисълът ѝ безпроблемно се подразбира от контекста. За всеки случай добавих и израза „както се казва“, за да е ясно, че става въпрос за съществуващ в езика ни устойчив израз.

Entró en los dormitorios, registró las carteras de los muertos –eran agentes de la Dirección de Policía y Seguridad– y se guardó los documentos de uno con el que tenía cierto parecido físico. Nunca se sabe, pensó, y hay controles y fronteras donde todos los gatos pueden ser pardos.

(Pérez-Reverte 2016: 274)

Влезе в стаите, прегледа документите на мъртвите – бяха агенти на управление „Полиция и сигурност“ – и взе документите на единия, с който имаше известна физическа прилика. Човек никога не знае дали няма да му послужат, помисли си той, при толкова контролни постове и граници, а в тъмнината всички можем да изглеждаме горе-долу еднакви. Както се казва, всяка крава нощем е черна.

(Перес-Реверте 2017: 286)

Интересен се оказа случаят с един разговорен евфемистичен израз *plantar un pino*, който означава „дефекирам на открито“:

–Te dejo aquí el fusil –dijo una de las sombras–. Voy a plantar un pino.

(Pérez-Reverte 2016: 82)

³ Омайников, З. Испански пословици (Refranes españoles), София: Наука и изкуство, 1993.

Попитах мои приятели, колеги и студенти каква фраза биха използвали или са чували, че се използва на български за пресъздаване на смисъла на испанския фразеологизъм. За моя голяма изненада събраният репертоар се оказа доста богат. Повечето от тези изрази обаче бяха познати за едни, но съвсем непознати за други носители на езика. Следвайки логиката на Доброволски (Доброволский 2000: 367 – 377), който отрежда по-голямо значение на текстовото съответствие, отколкото на формалното, прецених, че по-уместно в случая е да заложа на един широко използван фразеологизъм *пускам една вода* и метафоричния израз *наторявам градинката*. Чрез едновременното използване на двете фрази бях убедена, че у читателя не би възникнало никакво съмнение какво точно възнамерява да направи персонажът:

– Оставям тук пушката – рече една от сенките. – Ще ида да пусна една вода и да наторя градинката.

(Перес-Реверте 2017: 87)

Както е видно от разгледаните примери, художественият превод зависи от тълкуванията и вижданията на всеки отделен преводач. Преводаческата дейност е креативна и това твърдение важи с пълна сила за превода на художествена литература, при който няма строги предписания за пресъздаване на смисъла, а само насоки. Продуктът от преводаческото съзидание може да е за едни шедьовър, а за други – зле свършена работа. Найда и Тейбър (Найда, Тейбър 1986: 16) дават един много находчив отговор на въпроса дали един превод е точен, или не, като отговарят на въпроса с въпрос: за кого да е точен? Един превод е такъв, ако средностатистическият читател е способен да го разбере, добавят авторите. С други думи, не е достатъчно да се преведе по начин, който ще позволи на средностатистическия читател да схване смисъла на посланието, но и да сме сигурни в най-голяма степен, че той наистина ще го схване, а това все пак зависи не само от преводача, но и от познанията, които притежава читателят.

ЛИТЕРАТУРА

Анскомбр 2006: Anscombe, J-C. L'étude et la traduction des formes sentencieuses: notions et problèmes // *Lux Coreana*. Paris : Nan-Seine, 2006, № 2, 5 – 27.

Арнаулов, Арнаудова 1984: Арнаулов, Г., Арнаудова, П. *Лекарствена терапия*. [Arnaudov, G., Arnaudova, P. *Lekarstvena terapiya*.] София: Медицина и физкултура, 1984.

- Влахов, Флорин 1990:** Влахов, С., Флорин. С. *Непреводимото в превода*. [Vlahov, S., Florin, S. *Neprevodimoto v prevoda*.] София: Наука и изкуство, 1990.
- Гарсия Маркес 1999:** García Márquez, G. *Notas de prensa, Obra periodística 5 1961 – 1984*. Barcelona: Mondadori, 1999.
- Доброволский 2000:** Dobrovol'skij, D. Idioms in contrast: a functional view. // Corpas Pastor, G. (ed.) *Las lenguas de Europa: estudios de fraseología, Fraseografía y traducción*. Granada: Comares, 2000, 367 – 388.
- Кючукова-Петринска 2014:** Kiuchukova-Petrinska, B. La imagen del moro y del judío en el refranero español // *Мислене, език, реч. Изследвания в чест на проф. дфн Евгения Вучева*. [Mislene, ezik, rech. *Izsledvaniya v chest na prof. dfn Evgenia Vucheva*.] София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2014.
- Ладмирал 1998:** Ladmiral, J-R. Le prisme interculturel de la traduction. // *Traduire la Culture*, Bensimon, P. (ed.). Paris: Presses de la Sorbonne Nouvelle, 1998, 15 – 30.
- Найда, Тейбър 1986:** Nida, E. A., Taber, Ch. R. *La traducción: Teoría y práctica*. Madrid: Cristiandad, 1986.
- Ненкова, Ненкова 2017:** Ненкова, В., Ненкова, Н. Относно превода на лекарството срещу мигрена в романа „Фалко“ на Артуро Перес-Реверте. [Nenkova, V., Nenkova, N. *Otnosno prevoda na lekarstvoto sreshtu migrena v romana Falko na Arturo Peres-Reverte*.] // *International Journal Scientific Papers*, Vol. 20, Literature, Music and Arts, Bitola: GRAFOPROM, № 6, 2017, 2721 – 2725.
- Перес-Реверте 2016:** Pérez-Reverte, A. *Falcó*. Madrid: Alfaguara, 2016.
- Перес-Реверте 2017:** Перес-Реверте, А. *Фалко*. София: Еднорог, 2017.
- Узунов, ред. 1994:** *Справочник на лекарствените средства*. [Spravochnik na lekarstvenite sredstva.] Под ред. на П. Узунов. София: Медицина и физкултура, 1994.
- Уртадо Албир 2004:** Hurtado Albir, A. *Traducción y Traductología. Introducción a la traductología*. Madrid: Cátedra, 2004.
- Хаймес 1995:** Hymes, D. H. Acerca de la competencia comunicativa. // *Competencia comunicativa. Documentos básicos en la enseñanza de lenguas extranjeras*, Llobera, M. et al (eds.). Madrid: Edelsa, 1995, 27 – 46.